

Madawi al-Rasheed (ed.), *Salman's Legacy. The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia*, Wydawnictwo Oxford University Press, Oxford 2020, ss. 367.

Ogłoszenie w dniu 26 września 2017 r. przez króla saudyjskiego Salmana bin Abdulazziza, iż kobiety niebawem będą mogły prowadzić pojazdy mechaniczne w tym królestwie i uczęszczać na kursy prawa jazdy, uznane zostało powszechnie za początek istotnych zmian. Jest to część programu *Wizji 2030* za którą odpowiada merytorycznie i wizerunkowo książkę koronny, jeden z synów Salmana, Mohammed bin Salman. Niewykluczone, iż to on przyczynił się do podjęcia przez swego ojca, a króla saudyjskiego takiej decyzji. Osoba zarówno Salmana jak i Mohammeda wydaje się być bardziej liberalna od np. swoich wujów, którzy byli królami w przeszłości i swego dziadka, Abd al-Aziza ibn Sauda. Jednak postać Salmana mimo wszystko pod względem politycznym pozostaje zagadką.

W tych okolicznościach pojawiła się grupa naukowców saudyjskich, w tym Madawi al-Rasheed i znawców Arabii Saudyjskiej, tj. F. Gregory Gause III, czy Toby Matthiesen, którzy podjęli się próby analizy na płaszczyźnie politycznej i nie tylko króla Salmana ale i jego syna, Mohammeda bin Salmana. W wyniku tego powstała omawiana, anglojęzyczna publikacja wieloautorska pod redakcją naukową M. al-Rasheed. W tym miejscu pokrótce warto przedstawić sylwetkę redaktorki naukowej owej publikacji. Otóż Rasheed, to saudyjska profesorka z zakresu antropologii społecznej, która jedną z niewielu naukowców, którzy poświęcili sporo miejsca oraz publikacji nt. Arabii Saudyjskiej w języku angielskim, a nie ojczystym, arabskim. Również warto wspomnieć, iż są to prestiżowe i znaczące w świecie nauki wydawnictwa (*Cambridge University Press; Oxford University Press; Palgrave Macmillan*), które decydują się na wydanie naukowych badań M. Rasheed. Omawiana pozycja jest jedną z wielu ciekawych i ważnych publikacji obok wydanych wcześniej książek dot. Arabii Sau-

dyjskiej tj.: *A history of Saudi Arabia*¹; *Contesting the Saudi state: Islamic voices from a new generation*²; *A most masculine state : gender, politics, and religion in Saudi Arabia*³; *Kingdom without borders: Saudi political, religious and media frontiers*⁴.

Omawiana książka jest inna od poprzednich, gdy mówimy o Rasheed, bowiem zdecydowała się ona skupić na dokonaniu analizy naukowej i prognozy jednej osobie, królowi saudyjskiemu, Salmanowi oraz w niewielkim stopniu królowi koronnemu, Mohammedowi bin Salmanowi. Publikacja została podzielona na 3 części. Pierwsza poświęcona jest królestwu i społeczeństwu w dobie zmian społecznych: *State and society*. W drugiej skupiono się wokół zagadnień wpływów saudyjskich poza granicami królestwa i ekspansji saudyjskiej wersji islamu, wahhabizmu na świecie: *Saudi Arabia and transnational sala-fiyya*. Trzecia skoncentrowana została na przedstawieniu polityki zagranicznej Arabii Saudyjskiej i relacji z wybranymi państwami: *Foreign relations*. Należy dodać, że wstęp został zatytułowany *The Dilemmas of a new era*, którego autorką jest redaktorka naukowa niniejszej publikacji, Rasheed.

Cześć pierwszą otwiera tekst F. Gregory Gause III. Wskazano tu na sukces saudyjskiego reżimu w czasie tzw. Zimnej Wojny. Sukces tkwił w tym, iż nie udało się wdrożyć tutaj zarówno modelu polityki amerykańskiej lub sowieckiej, z powodu silnej pozycji islamu, instytucji religijnych, ogromnych wpływów finansowych z ropy naftowej, które dawały gwarancję bezpieczeństwa wewnątrz królestwa poprzez wsparcie społeczeństwa (dofinansowania, wspierania finansowego, sponsorowania), a także dzięki spójności samej rodziny królewskiej. Z tym ostatnim punktem nie można do końca się zgodzić, gdyż jak pokazał przypadek króla Chalida (panowanie od 25 marca 1975 - do 13 czerwca 1982), w czasie jego rządzenia królestwem ta spójność była zachwiana między nim a jego pozostałymi braćmi.

Kolejny tekst autorstwa redaktorki naukowej tejże książki ukazuje tajniki bezproblemowego przekazania władzy. Słusznie zauważono tu, iż w tym królestwie od wielu lat panuje zasada, iż kolejność sukcesji powinna pozostać taka jak przewidział i potwierdził w swoich nakazach poprzedni odchodzący król. Autorka trafnie wskazała, iż społeczeństwo saudyjskie uważa, iż sukcesja od-

¹ M. Rasheed, *A history of Saudi Arabia*, Cambridge 2014, ss. 317.

² M. Rasheed, *Contesting the Saudi state: Islamic voices from a new generation*, Cambridge-New - York 2007, ss. 308.

³ M. Rasheed, *A most masculine state : gender, politics and religion in Saudi Arabia*, Cambridge 2013, ss. 333.

⁴ M. Rasheed, *Kingdom without borders: Saudi Arabia's political, religious and media frontiers*, Londyn 2008, ss. 383.

zwierciadła jedność rodziny królewskiej. Zapewne Saudyjczycy nie dopuszczają innej myśli, iż władzę obejmie ktoś inny poza rodziny Saudów.

Steffen Hertog w swoim artykule pisze o początkach tworzenia przez rodzinę królewską państwa dystrybucyjnego, które narzucało różne lenna. Spowodowało to, iż były kluczowym czynnikiem w kształtowaniu oraz zniekształcaniu gospodarki saudyjskiej oraz rynku pracy. Autor twierdzi, że było to możliwe w chwili gdy w latach 50 i 60 XX wieku pojawiały się silne wyłaniające się ruchy nacjonalistyczne i polityczne, szczególnie w krajach sąsiednich.

W kolejnym tekście Sultan Alamer wyraża pogląd, iż sukces w tym, iż w Arabii Saudyjskiej nie doszło do protestów na taką skalę, jaką obserwowaliśmy np. w Syrii czy Egipcie lub Libii, tkwi w tym, iż władze saudyjskie przyjęły strategię, które obejmowały ukierunkowane aresztowania, silną obecność bezpieczeństwa w formie punktów kontrolnych i wykorzystanie elity społeczności jako pośrednika kontrolującego sytuację (s. 97). Autor tekstu również słusznie przywołuje skutki protestów (większych lub mniejszych), jakie miały miejsce w przeszłości w Arabii Saudyjskiej od 1979 do 2009. Następstwa były takie, iż nie przyniosły żadnych zmian w królestwie a doszło do ich tłumienia (zazwyczaj nie w sposób militarny, ale represyjny).

Kolejna autorka, Nora Doajji, wskazuje na *casus* feminizmu. Autorka twierdzi, iż w badaniach naukowych przeważa pogląd, że w świecie arabskim kobiety są przedstawiane jako istoty uwięzione przez religię i społeczeństwo lub służące jako nieuniknione narzędzie legitymizacji dla państw autorytarnych (s. 117). Wskazuje, że wynikać to może z faktu, iż wychowanie w Arabii Saudyjskiej i w wielu krajach arabskich jest ukierunkowane na to, że role społeczne przypisuje się już od narodzin dziecka, przy czym ważną rolę odgrywa tu płeć osoby. Ignoruje się potrzeby społeczne oraz głos kobiety, gdyż silnie usadowiony jest patriarchy jako jedyna forma funkcjonowania społeczeństwa. Tekst ten jest o tyle ciekawy, iż pokazuje rolę oraz aktywność kobiet głównie w Arabii Saudyjskiej oraz w krajach arabskich. W tej części świata feminizm jest nowym zjawiskiem i niewykluczone, że z czasem będzie on przybierał na sile i miał wpływ na kształtowanie się oblicza społeczno-politycznego państw regionu.

Drugą część książki otwiera artykuł zaproponowany przez Andrewa Hammonda. Tutaj skupiono się na „eksporcie” koncepcji szkoły hanbalickiej poza Arabią Saudyjską. Wskazano słusznie na fakt, iż wahhabizm i salafizm praktycznie różnią się tylko subtelnościami. Jeśli są zbliżone do zasad saudyjskiej wersji islamu, to Saudom zależy na ekspansji salafizmu w regionie lub innych

częściach świata. Inny autor, Hassan Ahmadian nadmienia w tym aspekcie, iż wykorzystywanie koncepcji salafizmu w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej przyniosło odwrotny skutek spowodowany kampanią „wewnętrznego dżihadu” *al-Kaidy*⁵. W tym tekście również słusznie przypomniano, że dyskurs na temat salafizmu w Arabii Saudyjskiej rozpoczął się w latach 60. XX wieku, w kontekście nakreślenia kierunku polityki krajowej jak i zagranicznej tego królestwa. Stwierdzono tu także, iż nie jest to sprzeczne z naukami islamu propagowanego w przeszłości przez saudyjskiego kaznodzieję Muhammada ibn Abd al-Wahhaba.

Kolejny tekst autorstwa Michaela Farquhara porusza aspekty finansowania i wspierania nauk koranicznych i religijnych związanych z salafizmem na uniwersytetach w Arabii Saudyjskiej. Odbiorcami tych wykładów, lekcji, konwersacji dotyczących salafizmu byli nie tylko studenci z Arabii Saudyjskiej (głównie mężczyźni), ale także spoza królestwa saudyjskiego. Jak najbardziej można się zgodzić z tezą głoszoną przez M. Farquhara, który wskazuje, iż Saudowie kładli duży nacisk na szerzenie swojej wersji islamu i mimo, iż wiązało się to z nakładami finansowymi, to widzieli w tych inicjatywach same korzyści dla swojego kraju. Do tego programu można było zapisać się nie będąc jeszcze studentem, lecz osobą pobierającą kształcenie na różnym etapie swojej edukacji. Wśród tych, którzy zapisali się do tych programów, było wiele osób ze społeczności mniejszości muzułmańskich z Afryki Zachodniej i Azji Południowo-Wschodniej (s. 167).

Cole Bunzel w swoim tekście, pochylił się nad rolą islamu w establishmencie saudyjskim i jego ogromnych wpływach na kształtowanie się życia społecznego a także polityki oraz dyplomacji. Wskazał, iż dużą rolę i autorytetem moralnym oraz religijnym cieszyli się trzej saudyjscy uczeni: Abdullah ibn Jibrin i Abd al-Aziz Bin Baz oraz Muhammadem al-Uthaymin. Autor tekstu skupił się głównie na osobie ibn Jibrina. Zaobserwował, że do dnia śmierci cieszył się on poważaniem społeczeństwa saudyjskiego i samych królów saudyjskich i był wpływowym teologiem w świecie arabskim np. Syrii. Po jego śmierci kwestionowano jego autorytet, m.in. ze względu na fakt, iż pod koniec swego życia twierdził, iż łagodniej należy traktować wyznawców judaizmu i chrześcijan niż szyitów, których uważał za odstępców od islamu.

Ciekawie prezentuje się kolejny tekst Nadava Samina - *Parricide in the Kingdom: Genealogy, Nationalism, and the Islamic State Challenge*. Pochylił się

⁵ H. Ahmadian, *Societal (In)Security in the Middle East: Radicalism as a Reaction?*, in: *Regional Security in the Middle East Sectors, Variables and Issues*, red. B. Koch, Y. A. Stivachtis, Bristol 2019, s. 45. <https://www.e-ir.info/publication/regional-security-in-the-middle-east-sectors-variables-and-issues/> [odczyt: 30.01.2021].

on nad genealogią, nacjonalizmem oraz wyzwaniem tego państwa islamskiego. Dążył on do wyjaśnienia realizowanej tam polityki w kontekście saudyjskiej genealogii. Samin uważa, iż jest to kluczowy, ale słabo zrozumiany aspekt. Jego zdaniem genealogia pełni dwie role w saudyjskim systemie rządów. Chodzi tutaj, w ocenie Samina, zarówno o instrument dominacji jak i podstawę idiomatycznego nacjonalizmu. Trudno się nie zgodzić z tym stwierdzeniem, gdyż zarówno w życiu społecznym jak i na innych płaszczyznach w królestwie tym panuje przekonanie o wyższości Saudyjczyków nad innymi nacjami.

Ostatnia część niniejszej książki ma tytuł: *Foreign Relations*. Tutaj wszystkie trzy artykuły koncentrują się wokół kwestii polityki zagranicznej i saudyjskiej dyplomacji. I tak Toby Matthiesen, w tekście *Saudi Arabia and the Cold War*, opisuje z perspektywy historycznej podejście i rolę Arabii Saudyjskiej w czasie tzw. Zimnej Wojny. Natomiast w *King Salman and His Son: Winning the USA, Losing the Rest*, Madawi al-Rasheed przedstawiła i dokonała analizy polityki króla Salmana i jego syna, księcia koronnego Mohammeda wobec USA i reszty świata. Autorka twierdzi tu, iż obaj skoncentrowali się na polityce zagranicznej ukierunkowanej nadmiernie na USA, kosztem utrzymania dobrych lub znakomych relacji z innymi krajami arabskimi. Taka polityka Salmana i jego syna spowodowała pojawienie się konfliktu w Radzie Zatoki Perskiej (*Gulf Cooperation Council*) a iż Oman oraz Katar postanowiły zerwać kontakty polityczne z Saudyjczykami. Ostatni tekst, Nasera al-Tamimiego *China's 'Rise' in the Gulf: A Saudi Perspective*, przedstawia politykę Chin w regionie z perspektywy saudyjskiej. Tamimi uważa, iż Chiny oraz USA w regionie Zatoki Perskiej rozgrywają swoją ekonomiczną i polityczną wojnę o to, kto będzie liderem w tej części świata. Twierdzi, iż ekonomicznie Chiny nie mają dobrego „wizerunku” i mają negatywny obraz partnera handlowego, ale za to są gwarantem długoterminowych inwestycji i współpracy. Autor zauważa, że Chiny jako jeden z największych konsumentów energetycznych i drugi na świecie co do wielkości importer ropy naftowej skazane są na walkę z USA o prym w tym regionie a także do nawiązania długoterminowych kontaktów z krajami Bliskiego Wschodu. Arabia Saudyjska w tej polityce chińskiej odgrywa ogromną rolę lecz nie najważniejszą. Powodem jest, jak wskazano w tekście, sojusz saudyjsko-amerykański, który nie do końca pozytywnie wpływa na kontakty Chińczyków z Saudyjczykami.

Kończąc niniejszą recenzję warto wskazać na niektóre niedostatki tej publikacji. I tak, zabrakło w niej próby odniesień do polityki Arabii Saudyjskiej wobec Afganistanu, który zdaniem byłego prezydenta tego kraju Hamida

Karzaia korzystał z ogromnej pomocy przy odbudowaniu po zniszczeniach wojennych⁶. Zabrakło także rozważań i prognozy w kontekście polityki Mohammeda bin Salmana względem Rosji, z którą Arabia Saudyjska od inwazji radzieckiej na Afganistan nie ma najlepszych relacji.

Wskazane luki nie wpływają negatywnie na innowacyjność i wartość merytoryczną omawianej publikacji. W ocenie recenzenta warto rozważyć jej przetłumaczenie na język polski.

⁶ *Saudi Arabia 'has key role' in rebuilding Afghanistan: former president Hamid Karzai*, <https://www.arabnews.com/node/1781471/saudi-arabia>, [dostęp: 30.01.2021].